

Όμορφος κι ας μην έμπαινε στη θάλασσα: Σκέψεις για το βιβλίο του Γιάννη Σχίζα "Ο κήπος μου". Ομιλία στο Nosotros, 23.10.2014

Όμορφος κι ας μην έμπαινε στη θάλασσα

Σκέψεις πάνω στο βιβλίο του Γιάννη Σχίζα «Ο κήπος μου»

Ήδη από τις πρώτες σελίδες του βιβλίου του Γιάννη Σχίζα αισθάνθηκα οικειότητα, οι ολοζώντανες περιγραφές του μου έφερναν στο νου εικόνες, μυρωδιές και ήχους και της δικής μου παιδικής ηλικίας. Γεννήθηκα και έζησα τα πρώτα παιδικά μου χρόνια κι εγώ λίγο πιο έξω από το κέντρο της Αθήνας στην Νέα Σμύρνη, σ' ένα σπίτι με κήπο περίπου σαν κι αυτό που περιγράφεται στις σελίδες του βιβλίου, με μπουστάκι που φύτευε ο πατέρας μου τα εποχιακά λαχανικά, με ποικιλία δέντρων, με κότα, κουνέλι, πολλές γάτες και πουλιά, σ' ένα σπίτι τόσο καλά ενταγμένο στο περιβάλλον του που στις παλιές φωτογραφίες δύσκολα διακρίνεις τα όριά του. Έχω κοιμηθεί κι εγώ στην ταράτσα του σπιτιού μου κοιτώντας τον έναστρο ουρανό κι απολαμβάνοντας την μελωδία της νυχτερινής σιωπής και τώρα αισθάνομαι την έλλειψή τους. Έτσι ένιωσα πολύ κοντά σ' όλα όσα διάβαζα με ένα τρόπο σχεδόν σωματικό και βιωμένο μέσα από τις αισθήσεις.

Βέβαια «Ο κήπος» του Γιάννη είχε πολλά περισσότερα δέντρα και φυτά. Όπως μας περιγράφει και μας ξεναγεί στις διάφορες γωνιές αυτού του περιούσιου κήπου που αποτελούσαν το άθροισμα πολλών μικρόκοσμων, ξεκινώντας από την έξοχη εικόνα της κότας που κούρνιαζε σιωπηλή στο κλαδί ενός δέντρου με τα κλωσόπουλά της, μέχρι την τρυφερή περιγραφή της δεκαεξάχρονης βερικοκιάς, που παρ' όλο που ξεράθηκε ο συγγραφέας προσπαθούσε για χρόνια κάτι να διασώσει απ' αυτήν. Είχα βερικοκιά που μας χάριζε απλόχερα τα μικροσκοπικά μοσχοβολιστά της βερικόκα και ξέρω τί σημαίνει να την βλέπεις να γερνάει και να ξεραίνεται. Σε άλλα σημεία του κήπου κατοικούσαν οι αυτόκλητες αγκινάρες, οι ηλιάνθοι, τα βλίτα, τα κουκιά, κλήματα μωσχάτα που σκαρφάλωναν κι έκλεβαν χρώμα από το φως του ήλιου, μανιτάρια, καρυδιές, καστανιές, ως και ιμπεριαλιστικές -καθώς τις λέει- ελιές, συκιές και πεύκα. Μέσα απ' όλον αυτό τον πλούτο των χρωμάτων και των εναλλαγών γινόταν αισθητός ο κύκλος των εποχών, μια και δεν είχε χαθεί ακόμα η οικειότητα με τη φύση και η συνεισφορά της στην συμφιλίωση με την έννοια της διάρκειας, του χρόνου και της αποκαρδιωτικής προσωρινότητας. Άνθρωποι, ζώα και φυτά αποτελούσαν μια ενότητα που συνομιλούσε μυστικά και συμβιούσε αρμονικά και ισορροπημένα.

Παρ' όλο τον υπόγειο σαρκασμό, και το ενίοτε πικρό χιούμορ που διατρέχει το βιβλίο, ο Σχίζας περιγράφει την Ηλιούπολη των παιδικών του χρόνων, αλλά και την Αθήνα γενικότερα, τυλιγμένη σε μια παραδείσια αχλή φιλτραρισμένη και ενισχυμένη μέσα από το τότε παιδικό του βλέμμα. Μιλάει για την αυτονόητη ασφάλεια με τα ξεκλείδωτα σπιτικά που οι κάτοικοι τους τραγουδούσαν πολύ περισσότερο

απ' ότι σήμερα, αλλά δεν καταφεύγει σε ωραιοποιήσεις, δεν παραλείπει να μιλήσει για τις στερήσεις που τους ανάγκαζαν, για παράδειγμα, το χειμώνα να έχουν το μισό σπίτι κλειστό γιατί δεν μπορούσαν να το θερμάνουν ολόκληρο. Ωστόσο, εκείνη η φτώχεια ήταν πολύ διαφορετική από την σημερινή, λόγω της πλουμιστής γενναιόδωρης φύσης που υπήρχε τριγύρω, όχι μόνο για την αισθητική της συμβολή -ίσως να μην την έβλεπαν καν έτσι τότε- όσο πρωτίστως για την χρησιμοθηρική αξιοποίηση που έκαναν όλοι όσοι είχαν την τύχη να έχουν σπίτι με κήπο, όπως άλλωστε και η ευρηματική μητέρα του συγγραφέα.

Το βιβλίο αυτό, με γλώσσα πλούσια, ώριμη, προσεγμένη και συγχρόνως αβίαστη, και εμπλουτισμένη με λογοτεχνικότητα, που όμως αφομοιώνεται και λειτουργεί, πέρα από την μαρτυρία που καταθέτει και τον προβληματισμό που δημιουργεί μέσα από τις συγκρίσεις και τους συσχετισμούς που προκύπτουν, έχει ενδιαφέρον και ως αθηναιογράφημα γιατί προσθέτει μια ακόμη ψηφίδα στην ήδη υπάρχουσα σχετική βιβλιογραφία. Εδώ θέλω να σημειώσω κάτι που μου έκανε ιδιαίτερη εντύπωση και θεωρώ πως είναι από τα σημαντικά πλεονεκτήματα του βιβλίου· ο συγγραφέας δεν παρελθοντολογεί θρηνητικά, στατικά, αντιθέτως το κείμενο είναι διαποτισμένο από μια δημιουργική -ας μου επιτραπεί- νοσταλγία. Ανασυστήνει την μακρινή δεκαετία του 50 με εικόνες στιβαρές που απαρτίζονται από λεπτομέρειες και κλιμακούμενες απαλές αποχρώσεις και απαιτούν το εξασκημένο μάτι του προσεκτικού και ευαίσθητου παρατηρητή. Όταν αναφέρεται, για παράδειγμα, στις οικοδομικές εργασίες εκείνης της εποχής δεν διστάζει να περιγράψει ως και τις στραβωμένες πρόκες οι οποίες μετά τα ξεκαλουπώματα ισιώνονταν από τους εργάτες για να ξαναχρησιμοποιηθούν αργότερα, εικόνα πολύ χαρακτηριστική για όσους έχουν έστω και μια μικρή ιδέα από το συγκεκριμένο χώρο, που δείχνει την μεγάλη φτώχεια που υπήρχε τότε και συγχρόνως το αυτονόητο αίσθημα της οικονομίας· σκηνή που σήμερα δεν θα την συναντούσαμε εύκολα.

Όταν ολοκλήρωσα το διάβασμα του βιβλίου ήμουν γεμάτη χρώματα, εικόνες και με πολύ ενεργοποιημένη και ευάλωτη την φαντασία μου, αφήνοντάς την λοιπόν να πάει λίγο παραπέρα αναρωτήθηκα το εξής: εκτός από την στάση/πρόταση που διαγράφεται μέσα από τα κείμενα, τι είδους τέχνη άραγε θα μπορούσε να γεννηθεί απ' αυτά; Σκέφτηκα τους εμπρεσιονιστές -τον εμπρεσιονισμό άλλωστε τον αναφέρει και ο ίδιος ο συγγραφέας συχνά- και τους υπαιθριστές επίσης που λάτρεψαν τη φύση και υπηρέτησαν το φως. Αυτές οι εικόνες αναδύθηκαν από την μία μεριά. Από την άλλη όμως μου έγνεψε ο Μαγιακόφσκι με την παράξενη λατρεία του για τον ηλεκτρικό λαμπτήρα, που όπως λέει χαρακτηριστικά, από την ώρα που τον είδε έχασε το ενδιαφέρον του για τη φύση. Και λίγο παραπέρα το φουτουριστικό κίνημα που υμνούσε τη μηχανή, την κίνηση, την ταχύτητα· ότι βρίσκεται δηλαδή ακριβώς στον αντίποδα της φύσης και έξω από τον χωροχρόνο της, και αναπτύχθηκε λόγω της βιομηχανικής ανάπτυξης και της μαζικής εσωτερικής μετακίνησης εργατικού δυναμικού δηλ. της αστικοποίησης.

Ίσως η τέχνη που άνθισε ακριβώς μέσα σ' αυτή την αφύσικη αποκοπή και ασφυξία να αποτελεί ένα είδος απάντησης στη γενεσιουργό της αιτία, και στο αίσθημα που αυτή προξενεί. Γιατί όλη η λεγόμενη «καταραμένη τέχνη» δεν θα μπορούσε φυσικά να ανθίσει ...στη φύση. Επίσης η *conseptualart* -η διανοητική τέχνη- που λειτουργεί ξεκομμένα, σχεδόν αποκλειστικά διανοητικά και αφύσικα, αναπτύσσει και επικοινωνεί -όταν σπανίως το καταφέρνει- με ένα μόνο από τα κέντρα επικοινωνίας του ανθρώπου υποβαθμίζοντας, αν όχι υποτιμώντας, περίπου εντελώς τα πλαστικά στοιχεία του εικαστικού έργου. Ίσως ανάμεσα σε τόσες άλλες σκέψεις που μας γεννά «Ο κήπος» του Γ.Σ. να μας δίνει μια ευκαιρία αναστοχασμού και επανεκτίμησης ορισμένων προσεγγίσεων και μορφών της τέχνης, με αφορμή τις συνειδητοποιήσεις στις οποίες μας οδηγεί.

Αυτός ο νέος ουρμπανισμός, που μέσα του κυοφορήθηκαν τα παραπάνω καλλιτεχνικά ρεύματα/κινήματα, «αποθέωσε την κυριαρχία των τεχνημάτων» και την πλήρη αποκοπή του ανθρώπου από τη φύση, και στηρίζεται, κατά τη γνώμη μου, στην ανθρωποκεντρική και αλαζονική στάση του ανθρώπινου είδους, που θεωρεί ότι μπορεί να είναι άυταρκες έξω από τον φυσικό κύκλο και κατά κάποιον τρόπο την νομιμοποιεί και την δικαιώνει, παρ' όλα τα δεινά που έχει προκαλέσει στον πλανήτη.

Το αστικό συγκρότημα έτσι όπως το ζούμε μετά την βιομηχανική επανάσταση και την συστηματική αστικοποίηση, και μιλώντας πιο συγκεκριμένα για την Ελλάδα μετά την εποχή της λυσσαλέας αντιπαροχής, απέχει πολύ και από την ανθρώπινη και από την φυσική κλίμακα, απέχει επίσης από την έννοια της πόλης και του πολίτη με την ουσιαστική λειτουργία τους. Ο Γ.Σ. σε μια παλαιότερη εργασία του για την Αττική το 1996 περιγράφει πολύ εύστοχα, διαβάζω: «...η ζωή των πόλεων εκτοπίζει την οικειότητα προς όφελος της ελευθεριότητας, ο κάτοικος σχετίζεται ελάχιστα με

τον γειτονικό του περίγυρο, λειτουργεί κυρίως ως καταναλωτής, χρήστης υπηρεσιών, θεατής διερχόμενων ανθρώπων, διακινούμενος από τόπο σε τόπο, χωρίς βαθύτερο δεσμό με τον χώρο... (και παρακάτω συμπληρώνει...) ενώ διευρύνεται το έλλειμμα αλληλεγγύης, φιλίας, οικειότητας των ανθρώπων μεταξύ τους.»

Παρ' όλα αυτά θεωρώ πως δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε την ταυτόχρονη εωσφορική γοητεία που ασκεί πάνω μας η πόλη ως τέχνημα, ως κατασκευή και τον ρόλο της σαν αντίπαλο δέος της φύσης. Ανάμεσα στα σημαντικά δώρα της είναι η διασφάλιση της ιδιωτικότητας κι ένα αίσθημα ασφάλειας απέναντι στην αγριότητα των φυσικών φαινομένων, που ωστόσο όλο και περισσότερο διαψεύδεται. Συχνά αυτά τα δώρα μετατρέπονται σε δεινά, μια που η πολυπόθητη ιδιωτικότητα τελικά μας μεταμορφώνει από πολίτες σε ιδιώτες.

Οι πόλεις όπως τις βιώνουμε, αρχικά δημιουργήθηκαν από το φαντασιακό των αρχιτεκτόνων και των πολεοδόμων, χωρίς ιστορία. Η ιστορία τους δημιουργείται σιγά-σιγά μέσα από τα διάφορα στάδια που περνούν, τα γεγονότα που διαδραματίζονται στις πλατείες, στα κέντρα, στα μαγαζιά, στους δρόμους και στους τοίχους τους, που έτσι αποκτούν την δική τους ιστορία, για παράδειγμα, όπως όλοι ξέρουμε στους τοίχους της Πατησίων υπάρχουν ακόμη τα ίχνη από τις σφαίρες της κατοχής και του Πολυτεχνείου. Και αυτή η ιστορία που γράφεται σταδιακά στο σώμα της πόλης είναι ίσως ένα μικρό ανάχωμα απέναντι στην ψυχοσυναισθηματική αφασία που ακινητοποιεί τον νέο ευαίσθητο άνθρωπο που γεννιέται στη σημερινή πόλη κι έχει για μοναδική του πατρίδα το διαμέρισμα. Πως να συνδεθεί αυτός ο νέος με το χώρο, για ποιά φύση να του μιλήσουμε; Με ποιές παραστάσεις θα μπορέσει να φορτιστεί συναισθηματικά για να αντιληφθεί και να ξαναβρεί μια ταυτότητα μέσα στο χωροχρονικό σύστημα που τον περιβάλλει;

Τίθεται λοιπόν ένα σημαντικό ερώτημα: πώς θα επαναφέρουμε το μέτρο ανάμεσα στα δύο αντίπαλα μέρη, ανάμεσα στην καταγοητευμένη από τις ανέσεις των τεχνημάτων και ταυτοχρόνως αδρανοποιημένη αστική κοινωνία και την εγκαταλειμμένη και φθίνουσα γύρω μας φύση; Μέσω της εκπαίδευσης; Κάνοντας εκδρομές και δεντροφυτεύσεις τα Σαββατοκύριακα; Υπήρξαν κινήματα που προσπάθησαν να προτείνουν κάποιες λύσεις. Το κίνημα των χίπς ήταν το πιο θεαματικό, αλλά πόσο κράτησε;

Φυσικά η απάντηση σ' όλα αυτά τα χαμένα συστατικά του απωλεσθέντος παραδείσου δεν είναι η επιστροφή στις πρακτικές και στις λύσεις του παρελθόντος· θα μπορούσε όμως ενδεχομένως να γίνει μια σύνθεση των αντίθετων αυτών τάσεων. Και έχει ήδη αρχίσει να γίνεται. Λόγω της έλλειψης διαθέσιμων καλλιεργήσιμων εδαφών και της αύξησης του πληθυσμού της γης, αρχιτέκτονες, μηχανικοί και αγρονόμοι προτείνουν την Κάθετη Γεωργία, την Αστική Γεωργία, στους Ουρανοξύστες/Αγροκτήματα κ.α. όπου οι καλλιέργειες θα γίνονται μέσω της υδροπονίας, δηλαδή χωρίς χώμα. Το δίκτυο βρίθι σχετικών πληροφοριών. Μιά άλλη εναλλακτική πρόταση μπορεί να είναι η συνδιαχείριση κοινόχρηστων χώρων, όπου σε ευτυχείς περιπτώσεις όπως το πάρκο στη Ναυρίνου έχουν ήδη φέρει αποτελέσματα. Αλλά και σε στέγες, πεζούλια, μπαλκόνια, τaráτσες η Αστική Γεωργία μπορεί να δώσει λύσεις και τροφική αυτάρκεια στην πόλη.

Σε δυο τρία σημεία του βιβλίου ο Σχίζας μνημονεύει τον Λε Κορμπυζιέ, τον πρωτοπόρο μοντερνιστή Ελβετό αρχιτέκτονα, πολεοδόμο, ζωγράφο, γλύπτη και συγγραφέα που εξέφρασε όσο λίγοι τα όνειρα αλλά και τις απογοητεύσεις της βιομηχανικής εποχής. Ο βασικός πυρήνας του σκεπτικού του ήταν ότι η εξοικονόμηση ζωτικού χώρου σε πλάτος μπορεί να επιτευχθεί αξιοποιώντας το ύψος, δηλαδή δημιουργώντας ψηλά κτίρια με πιλοτές και πολύ ελεύθερο χώρο γύρω τους. Σε συνεντεύξεις του έλεγε πως τα υλικά του είναι το σίδηρο, το γυαλί, το φως, το χώμα και ο αέρας. Μπορεί να είχε τις καλύτερες προθέσεις όταν έγραφε και σχεδίαζε ο Λε Κορμπυζιέ, προσωπικά πάντως πιστεύω ότι το στοίχημα το έχασε, γιατί τα σχέδιά του εφαρμόστηκαν τόσο αλλοιωμένα που έγιναν αγνώριστα. Στο σύγχρονο αστικό τοπίο που τα πάντα καθορίζονται από το οικονομικό όφελος, σπάνια βλέπουμε πολυκατοικίες να περιβάλλονται από τον ανοιχτό χώρο που οραματίστηκε εκείνος.

Έτσι ουσιαστικά μοιάζει σαν ο δημόσιος χώρος να εξαφανίστηκε αμέσως μετά την αστικοποίησή του. Η αστική τάξη προτάσσοντας ως ανώτερη αξία την ιδιωτικότητα δημιούργησε χωριστές περιοχές γι' αυτήν μακριά από τις συνωστισμένες εργατικές συνοικίες και τις «πνιγνές και κακόγουστες» πολυκατοικίες. Κι ενώ τα λαϊκά άσματα έχουν πολυτραγουδήσει τα μικρά κι ανήλιαγα

στενά με τα χαμηλά φτωχόσπιτα της εποχής που περιγράφεται στο βιβλίο του Γ.Σ. κανείς δεν τραγούδησε με παρόμοιο μεράκι για τις ά-σχημες (χωρίς σχήμα) και απρόσωπες πολυκατοικίες της αντιπαροχής.

Και κάτι τελευταίο που μου έκανε εντύπωση είναι πως ενώ το βιβλίο αυτό αποτελεί φόρο τιμής της παιδικής ηλικίας και των βιωμάτων μιας άλλης εποχής και ενός άλλου κόσμου συνδεδεμένου με το φυσικό περιβάλλον και με διαφορετική κλίμακα τρόπων και αξιών, ο Γιάννης δεν χάνει την ευκαιρία να ρίξει τον σπόρο και να διατυπώσει κάποιες σκέψεις/λύσεις/προτάσεις εμπνευσμένες από τις πιο προωθημένες σύγχρονες αναζητήσεις που επιχειρούν να συνδέσουν τον αστικό με τον γεωργικό χώρο και που θα μπορούσαν αν εφαρμοζόντουσαν να αμβλύνουν τα συσσωρευμένα προβλήματα.

Ίσως ο Γιάννης σαν αδιόρθωτος και επίμονος ακτιβιστής να θέλησε αυτό τον σπόρο να τον δει να αρθρώνεται και να καρπίζει παραπέρα εδώ, με την συμμετοχή όλων μας, μέσα από την συζήτηση...

Ηρώ Νικοπούλου
Νέα Σμύρνη 21.10.2014